

PROMIŠLJANJE STARENJA I STAROSTI – PREDRASUDE, MITOVI I NOVI POGLEDI

MARIJA TOMEČAK, ANA ŠTAMBUK¹, SILVIA RUSAC

¹Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb. astambuk@pravo.hr

Primljeno: 14.10.2013.
Prihvaćeno: 23.12.2013.

Pregledni rad
UDK: 613.9.

Sažetak: Promišljajući tematiku starosti i s njome neminovno vezan proces starenja, susrećemo se s raznolikošću i kompleksnošću koju dotična stvarnost reflektira, nudeći nam obrise svega onog znanstveno objašnjivog, ali i onog što je podložno subjektivnim opažanjima. Upravo iz toga proizlazi nemogućnost da u potpunosti „zagospodarimo” procesom starenja. Cilj ovog rada je ukazati na subjektivne percepcije starosti kroz prizmu stereotipizacije i predrasuda prema starijima, dajući temeljno objašnjenje ključnih pojmova, njihovo izvorište, tijek i značajnost u životu starije osobe. U drugom dijelu rada, kroz promatranje starosti u cjelokupnoj cirkulaciji života, istaknut je doseg stereotipa i predrasuda u životu starije osobe, ali i na konstruktivan način potaknuta njihova realna demitologizacija i znanstvena neopravdanost. Također; ukazuje se na važnost drugačijeg promišljanja starosti kao specifičnog razdoblja za svakog pojedinca te njene neminovne usmjerenosti na suživot s drugima u obitelji i široj društvenoj zajednici uz međusobno razumijevanje, toleranciju i uvažavanje kao zalag za humaniju i sretniju budućnost.

Ključne riječi: starost, mitovi, predrasude, demitologizacija svijesti

UVOD

U današnje, suvremeno doba svjedoci smo mnogih rastućih problema kao i izazova, mnogih neriješenih poteškoća i sve većeg broja ljudskih potreba, mnogih pitanja o mogućoj i cjelovitoj evaluaciji životnog tijeka. U konačnici, suvremeno doba, doba je pokušaja i promišljanja o smislu čovjekova postojanja sabranog u okvirima tržišne ekonomije, stalnog napretka i rastuće „obrazovne svijesti”, globalnih trendova na svim razinama društva, kao i velikog pritiska na pojedinca da napravi selekciju i odabere najbolji put i preuzme odgovornost za taj izbor. Tzv. „postmoderna” obiluje mnoštvom perspektiva za razumijevanjem čovjeka u njegovom životnom rastu i razvoju te nameće brojne nove implikacije o mogućem prikladnom, realnom i sustavnom razumijevanju pojedine čovjekove životne dobi i razumijevanju čovjeka u njegovoj ljudskoj specifičnosti.

Trebamo biti svjesni da je osoba pokraj nas, unatoč njene empirijske pojavnosti, dio naše subjektivne percepcije, našeg vrednovanja i promišljanja gdje smo ju mi skloni automatski kategorizirati na temelju tri velike dimenzije: rase, spola i dobi (Kunda, 1999). Isto tako, osoba pored nas je dio naše pozitivne svijesti o njenom postojanju, ali

i one negativne, kojom joj pripisujemo naočigled neznana svojstva, ali i ona koja ju mogu determinirati kao žrtvu diskriminacije. Upravo povijest socijalnih predrasuda, stereotipa, diskriminacije i njima srodnih pojmova u sebi uključuje sliku o drugome kao sliku negativne socijalne percepcije, kao „sliku o neprijatelju” pri čemu se nekom čovjeku ili grupi pripisuje volja da štete drugim osobama ili grupi radi vlastite koristi (Stobbe, 1996). Upravo iz negativne vrijednosne procjene druge osobe rađaju se predrasude kao socijalni fenomeni koji uključuju unaprijed postavljena mišljenja o drugoj osobi a, isto tako, rađaju se i stereotipi kao pripisivanje značajki pojedinim osobama na temelju priznatih značajki cijele grupe kojoj dotična osoba pripada.

I dok je mnogo teoretske i praktične pažnje posvećeno razmatranju socijalne percepcije kroz fenomene rasizma i seksizma, tek je neznatan broj studija detaljnije analizirao područje tzv. „trećeg *ageisma*” (Barrow i Smith, 1979), *ageisma* predrasuda i stereotipa koji je na području dobne strukture itekako značajan s obzirom da se njime stvara politička preokupacija vezana za starije osobe (ekonomski i zdravstveni trošak, raspodjela političke moći), konstituiraju osobni deficiti (manjak samopouzdanja, pasivnost, ravnodušnost), gomilaju kulturni i socijalni troškovi zbog nekorištenja mudrosti,

socijalizacije i iskustva starijih te se, u konačnici, *ageismom* krše temeljna demokratska i etička prava po kojima se demokratski treba osobu rasuđivati po njenim osobnim, a ne grupnim karakteristikama i gdje nije etično diskriminirati osobu na temelju grupnih značajki (Palmore, 1999). Danas smo svjedoci rastućeg broja starijih osoba u svijetu gdje je, prema podacima Ujedinjenih naroda, svaka deseta osoba u svijetu starija od 60 godina i gdje će se taj broj, prema hipotetskom zaključivanju, za 50 godina gotovo udvostručiti (DESA i ECOSOS, 2012). S time u vezi, povećat će se same potrebe starosne populacije pružajući nacionalnim vladama materijal za promišljanje i politiziranje, od regulacije mirovinskog i zdravstvenog sustava, do razmatranja njihove socijalne komponente življenja koja neminovno uključuje njihov socijalni status, socijalne mreže i atribucije (Nelson, 2002). Sukladno tome, ne poznajući prave informacije o potrebama starosne populacije i, još više, o njihovom doprinosu u suvremenom svijetu, stvara se polje za razvoj novih stereotipa i predrasuda prema starijima, karakterizirajući ih kao neproduktivne, ovisne i nepromjenjive (UN Department of Public Information, 2012) ili se događa primjena „dvostrukog standarda starosti” (Hatch, 2007), različitog za starije s obzirom na njihovu političku moć i socijalni status.

Skrb za starije osobe ne ističe se samo kao specifičan oblik brige za ljude koji trebaju svakodnevnu praktičnu i stalnu emocionalnu pomoć (međunaraštajna pomoć u pomaganju oko osnovnih životnih uvjeta i potreba pojedinih osoba, pomoć oko kućanskih i financijskih poslova te druga moguća materijalna pomoć), već ona posredno obuhvaća i oblike potpore poput mogućnosti povjeravanja, savjetovanja, pružanja razumijevanja i slično (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), kako bi na što cjelovitiji način pružila dovoljnu mogućnost prevladavanja poteškoća (uključujući i prisutne stereotipe i predrasude) s kojima se osoba svakodnevno suočava te da u dovoljnoj mjeri zadovolji osnovne, po mogućnosti i dodatne, životne potrebe svakog pojedinca ili, u ovom slučaju, starije i nemoćne osobe, definirane po kriterijima današnjih društvenih normi.

Sukladno navedenom, cilj ovog rada usmjeren je na dublje i šire promišljanje o važnosti starosne populacije te promišljanje o svijesti i senzibilnosti

ljudi, stručnjaka i šire javnosti u prikladnoj evaluaciji stvarnosti koju starost sama po sebi nužno donosi i nameće. Neizbježnost starenja neminovno nas upućuje na činjenicu kako vjerovanja pojedinca i društva o starenju i starosti ne izmiču iskustvu koje će i za nas postati osobno relevantno i s kojim ćemo se u dogledno vrijeme trebati izravnije suočiti. Upravo iz tog razloga, mitovi o starenju, starosni stereotipi, dobne predrasude i nastupajući *ageism* nisu isključivo apstraktne floskule, već su realna povijesna i suvremena paradigma (predrasuda, apriorna pretpostavka, skup pravila o stvarima koje nisu potpuno utemeljene) koja izaziva naš odgovor. Tražeći adekvatno „oružje” protiv tih ograničenih socijalnih atribucija, potrebno je napraviti svojevrsnu „rehabilitaciju predrasude” (Gadamer, 1978) koja nastoji odbaciti svaku apriornu postavku o nekome ili nečemu trudeći se da čovjek započne svoje vrednovanje *tabulom rasom* tj. ne pretpostavljajući ništa pa prema tome niti donoseći hipoteze i moguće negativne zaključke. Koliko smo spremni na ispravan način evaluirati vrijednost starijih, toliko će to biti mjera naše istinske čovječnosti i riznice neiscrpnog humanizma.

RAZLIČITA ULOGA I POLOŽAJ STARIJIH U PROŠLOSTI

Prema fosilnim ostacima možemo zaključiti da su nekoć stariji ljudi, prije stotine tisuća i desetine tisuća godina, bili velika rijetkost. Neandertalac je vjerojatno živio oko 30 godina (najviše do 40) jer su naporni životni uvjeti mnoge odnosili u smrt prije njihove starosti, a što je imalo za posljedicu nedovoljno prenošenje iskustava na potomstvo i sporo napredovanje kulture. Tek se u ranim civilizacijama, zahvaljujući boljim životnim uvjetima, povećao broj starijih osoba te se pretpostavlja kako je u nekim grčkim državicama bilo čak 10% starog stanovništva starijih od 60 godina (prema današnjim kriterijima iznenađujuće visok postotak!), dok se taj broj u srednjem vijeku smanjio na 1% zbog slabe higijene i zdravstvene zaštite uslijed pojave mnogobrojnih kroničnih bolesti, slabe prehrane i nizom drugih nepovoljnih i nepredvidivih okolnosti (Parkin, 1992). Sumirajući sve navedeno, svjedoci smo kako je čovječanstvo u svim društvima, kulturama i povijesnim razdobljima imalo različite omjere starosnog stanovništva te su njihovi omje-

ri i dinamika bili izrazito nepredvidivi. Sukladno današnjim demografskim i statističkim pokazateljima povećanja broja starijih osoba, postavlja se pitanje prikladne evaluacije njihovog položaja u društvu tijekom povijesti kako bi se posrednim putem mogla povući svojevrsna paralela kojom bi se broj starijih osoba u društvu mogao promatrati u suodnosu sa nastupajućim predrasudama i stereotipima prema njima usmjerenima.

Stoga, osim demografskih i statističkih pokazatelja o starosnoj dobi tijekom povijesti, važno je istaknuti i neke **sociološke aspekte starenja**, koji, prema Pečjaku (2001), obuhvaćaju socijalni status kojeg su tijekom godina privređivali stariji ljudi, kao i društveni ugled s njime usko povezan (bliska veza s nastupajućim mitovima, predrasudama i stereotipima prema starijima!). Povijesno gledano, pojedina plemenska visoka privrženost starijih osoba, kao onih koji su davali mudre savjete i donosili značajne odluke za pleme, nije bila svugdje ista (Eskimi su, primjerice, starije ljude žrtvovali prirodi - puštajući ih da sami umru ili ih ostavljajući izvan plemena da ih pojedu divlje životinje) kao što i u novijem razdoblju postoje oprečna mišljenja spram starijih osoba.¹ S druge strane, današnji se visok ugled starijih osoba u visokorazvijenim zemljama može pripisati njihovoj brojnosti, ali i uvažavanjem od strane političara, stranaka, trgovaca itd. gdje su umirovljenici postali aktivni dio društvenih odluka i pridonosenja općem dobru društva, što nam potvrđuju i mnogobrojne umirovljeničke udruge kao i mogućnost izbornog glasovanja. Usprkos kompetencijama koje starije osobe mogu još uvijek ponuditi društvu, važno je stvari promišljati na temeljnoj razini gdje se starije osobe cijene zbog svoje individualnosti, zbog riznice životnog iskustva i mreže raznolikih mogućnosti, a ne nužno kroz jednostranu uporabu njihovih sposobnosti u visokorazvijenim zemljama. Time smo, zapravo, demitologizirajući pojedine predrasude (primjerice, da su starije osobe nesposobne), mitologizirali druge predrasude (primjerice, stariji su vrijedni jer su njihove kompetencije u ovom trenutku potrebne društvu, no, kada toga nestane, neminovno trebaju prihvatiti činjenicu vlastite društvene marginalizacije) i time postavili debatu na svojevrsnu razinu apsurdna, a ne na

razinu istinske čovječnosti koju neprijeporno trebamo odražavati i u kojoj naša egzistencijalna životnost zadobiva smisao. Na kraju, važno je istaknuti kako su aspekti socijalne uloge i statusa starijih osoba nepredvidivi za budućnost, no daju pojedine implikacije za promišljanje o stavovima prema ulogama koje bi starije osobe u društvu trebale zauzeti te time postaju trajan izazov svakog doba i svakog naraštaja.

Promatrajući razvoj različitih uloga i položaja starijih osoba tijekom povijesti, postavlja se pitanje čimbenika koji su uvjetovali promjene perspektive položaja starijih tijekom povijesti te se implicira aktualnost novih trendova proizašlih iz onih postojećih i za današnje vrijeme, gotovo prevladanih.

Postavljajući u prvi plan međukulturalne razlike permanentno promjenjivih uloga starijih osoba u društvu kao i neposrednosti razvoja skrbi i brige za starije i nemoćne osobe, važno je istaknuti postepeni razvoj različite skrbi i stava prema starijima kao i uvjete, čimbenike i aspekte koji su njima obuhvaćeni. Prema Smolić-Krković (1974), **stabilna agrikulturna društva** bila su u mogućnosti razviti višak hrane i osigurati ekonomski povoljne stambene uvjete za sve pa i za starije članove obitelji koji su uživali visoki status i bili adekvatno zbrinjavani u vlastitoj obitelji. Ujedno, stariji su obavljali pomoćne i korisne poslove u društvenoj zajednici (primjerice, kultiviranje tla, treniranje životinja itd.), kontrolirali vlastite posjede te time ojačali vlastitu pozicijsku vlast i status. Nadalje, takva su društva bila okarakterizirana pojačanom važnošću obiteljskih odnosa gdje su stariji imali priliku više intervenirati u sklapanje brakova svoje djece, utjecati na ekonomske i socijalne uloge pojedinih članova obitelji, pružati „stečena znanja” mlađim generacijama i sl. S druge strane, status starijih osoba opada u **industrijaliziranim društvima**, gdje se, unatoč višku hrane i povoljnih stambenih uvjeta, smanjila kvaliteta i kvantiteta prehrane i drugih pogodnosti te se pojavila problematika „starosnog siromaštva”. Naime, dotična društva imovinu sve više individualiziraju i ostavljaju mlađem stanovništvu, pri čemu stariji, uslijed zarade mlađih i uslijed nemogućnosti povremenih poslova, ranije odlaze u mirovinu. Posljedica svega su smanjeni međusobni obiteljski

¹ Šezdesete i sedamdesete godine protjecale su u znaku sveučilišta i mladosti, dok su stariji ljudi poslani u mirovinu ili izrugivani, a s druge strane, osamdesete godine obilježene su rastom poduzeća u kojem je bio uravnotežen broj zaposlenih starijih i mlađih osoba.

odnosi gdje su rast specijalizacije i obrazovanja te rast podjele rada i produktivnosti u tvornicama doveli do promjene oblika obitelji (proširena obitelj zamijenjena konjugalnom) i do stvarnosti u kojoj stariji više nisu jedini „čuvari” znanja i informacija što može biti plodno tlo za predrasude i stereotipe prema starijim osobama (Čapo Žmegač, 1996).

Govoreći, nadalje, o različitim trendovima skrbi za starije i nemoćne osobe na našem zemljopisnom području, prema Veri Erlich (1971), pozicija se i skrb o starijim ljudima tijekom povijesti mijenjala sukladno onodobnim socijalnim, ekonomskim i kulturnim čimbenicima te je tako uvjetovala različiti status starijih osoba u društvu. Naime, patrijarhalni sistem na *jugoslavenskim područjima* obuhvatio je niz ceremonijalnih radnji prema starijim osobama, posebice muškarcima koji nose autoritet i vlast, te je obuhvatio svojevrsne ekstreme - od ceremonija strahopoštovanja i poštovanja prema starijima do grubih i brutalnih napadaja na ostarjelog oca.² Ipak, važno je istaknuti kako je najviša doza poštovanja prema starijim osobama bila očitovana u Bosni, Makedoniji i Primorju te je, unatoč postupnom i dugotrajnom raspadu patrijarhalnog reda, navedena doza poštovanja još uvijek ostala na visokoj razini. Od oblika izražavanja strahopoštovanja, možemo istaknuti pojedine u kojima se, primjerice, prema starijem ocu, kao starješini i svojevrsnom „zapovjedniku” obiteljskog doma, pristupalo s ozbiljnošću i dostojanstvom, ljubilo ga se u ruku, oslovljavalo sa „vi” te se pred njim nije smjelo pušiti niti piti, dok je sin, u njegovoj prisutnosti, sa što manje pažnje razgovarao s vlastitom ženom. Tijekom vremena, javlja se težnja za autonomijom i diobom seljačkih posjeda koji su donedavno bili pod očinskom vlašću te tako započinje proces dugotrajnih sporova oko raspodjele međusobnih ovlasti, prava i obaveza (Erlich, 1971) što neminovno utječe i na stvaranje predrasuda prema sposobnostima i mogućnostima starijih. Rekonstrukcijom i refor-

mom zadruga u individualne posjede te transformacijom prirodne ekonomije u tržišnu i novčanu, postupno dolazi do uskraćivanja poštovanja prema starijim osobama, potom i do situacija njihovog zlostavljanja ili teškog zanemarivanja. Naime, dok je prvo razdoblje patrijarhalnosti bilo obilježeno poštovanjem autoriteta oca (očev autoritet održiv primjenom ekonomskih pritisaka i tjelesnim kažnjavanjem članova obitelji), srednje razdoblje patrijarhalnosti očituje buntovnost mladih generacija i njihov otvoreni buntovni stav spram nasilja od strane oca, što je urodilo njihovim usvajanjem identičnog obrasca ponašanja gdje su sada stariji postali žrtve vlastite „paradoksalnosti” (Erlich, 1971). Rasap patrijarhalnosti obuhvatio je, u mjerenoj dozi, oba ova ekstrema te će se njegove posljedice moći evaluirati tek u daljoj budućnosti, ovisno o uvjetovanjima aktualnih čimbenika i trendova.

SUVREMENI MITOVI O STARENJU

Ulazeći u stvarnost „razvikanih” junaka, čudesno ostvarenih pobjeda, odraza u jezeru „narcisoidnog” čovjeka ili ispijanja eliksira besmrtnog života (Pečjak, 2001), ulazimo u stvarnost reflektirane svijesti, analogne podsvijesti i sveprisutne nesvjesnosti. Čovjek, stvarajući mitove, stvara sliku svijeta u kojoj može prebivati, u kojoj se osjeća sigurnim usprkos postojećih neracionalnih postavki takvog svijeta. Iz tog razloga, mitovi privlače svojom čudesnošću i prijemljivošću, no istodobno odudaraju od objektivne istine koja njima niti u jednom trenutku ne može biti podložna i njima esencijalno okarakterizirana. Mitovi o starenju dio su reflektirane svijesti te su kao takvi neprestano podložni promjenama (sukladno promjeni subjektivnih misli i vizija), djelomično se vezujući uz objektivnu istinu, a djelomično odudarajući od nje stvarajući svojevrsne fikcije (Thornton, 2002). Stoga, zapitajmo se koliko su, zapravo, naši stavovi prema starijima dio naših mitova, a koliko dio objektivne istine?

2 Postojale su, također, i tri kategorije patrijarhalnog odnosa prema starijim osobama gdje su prvu kategoriju činila sela u kojima je strahopoštovanje i uljudnost prema starijima bila gotovo društvena regula i obaveza koje se svaki pojedinac držao (primjerice, u Makedoniji oženjeni sin nije smio piti i pušiti pred ocem niti je smio razgovarati sa ženom u njegovoj prisutnosti). Drugu, pak, kategoriju činila su sela gdje je bila očitovana distanca prema starijima s umjerenom dozom poštovanja gdje su stariji poštivani zbog njihove sposobnosti, mudrosti ili umnosti (primjerice, na području Primorja nitko od ukućana obitelji nije naglašavao vlastiti autoritet kako ne bi došlo do konflikta te su odnosi u obitelji bili umjereni i veoma dobri), dok su treću kategoriju činila sela u kojima je, pod utjecajem prelaska na novčano i tržišno gospodarstvo, postojalo mnogo konflikata i sporova sa starijim osobama i gdje su se stariji, okarakterizirani kao „konzervativni”, izrugivani, vrijeđani, pa čak i tjelesno napadani od ostalih članova obitelji (primjerice, na području Slunja se sin osvećivao ostarjelom ocu zbog prijašnjih očevih napadaja prema njemu te ga je sin učestalo tjelesno napadao zbog prijepisa zemljišta ili nasljedstva).

Svjetska zdravstvena organizacija (2008), u svom dokumentu „*Demystifying the myths of ageing*”, analitički je pristupila stvarnosti postojećih mitova o starenju te je na konkretan i realan način istaknula bitne smjernice za svojevrsnu demitologizaciju i nadilaženje postojećih jednostranosti. Dokument tako ističe realnu situaciju povećanja starosne populacije u Europi koja ujedno iziskuje prikladno suočavanje s potrebama dotične populacije. Fokus političara treba biti usmjeren, ne samo na izdatke za starosnu populaciju (zdravstvene i mirovinske potrebe), već i na kvalitetu ljudskog života (zdraviji i dulji život) kao i na aktivitet starosne populacije koji doprinosi državnom budžetu (kompetentna i iskusna radna snaga, otvaranje tržišta rada za starosnu populaciju itd.). Isto tako, dokument je napisan u okvirima zdravog i uspješnog starenja na području Europe te je namijenjen za odrasle osobe, političare i pružatelje usluga.

Prvi mit o starenju govori kako: „**Ljudi trebaju očekivati da će se pogoršati njihovo mentalno i fizičko zdravstveno stanje**”, što je djelomično točan mit jer, iako se starijim osobama pogoršava zdravstveno stanje (tjelesna masnoća, usporeni metabolizam, opuštanje mišićne mase itd.), ono nije isključivo kronično, već može biti prevladano i ublaženo raznim tehnikama, vježbama i navikama (primjerice, potrebno je piti mnogo tekućine kako bi se nadvladala kronična dehidracija; vježbanje pomaže većoj fleksibilnosti i snazi; pridavanje smisla različitim aktivnostima i aktivno sudjelovanje u njima kao odlazak po novine; socijalna uključenost i razvijanje socijalne mreže i podrške; odabir zdravog načina života itd.). Kako bi se sve prethodno ostvarilo, potrebna je prikladna zdravstvena edukacija (kako za pružatelje usluga, tako i za volontere), kreativan način pružanja različitih mogućnosti starijim osobama (posebni satovi gimnastike za starije osobe ili termini za plivanje itd.) te suradnja samih starijih osoba i pružatelja zdravstvenih usluga u vezi uzimanja lijekova (davanje svih potrebnih informacija vezanih za lijekove itd.). Zaista, potrebno je ostvariti aktivno održavanje fizičkih i mentalnih kapaciteta starijih osoba sa slobodnom prilagodbom na aktivnosti koje oni mogu izvršavati.

Drugi mit o starenju govori kako: „**Većina odraslih osoba ima slične potrebe**”, što je potpuno netočan mit jer znanost ne mora dokazivati kako su individualne karakteristike svakog čovjeka prisutne od samog rođenja te se one s godinama i povećavaju. Protiv ovog mita navodi se raznolikost mogućih definicija starosti tj. starost kao kronološka ili kalendarska starost (dob); starost kao biološka datost okarakterizirana varijabilnošću fizioloških procesa te starost kao psihološka stvarnost vezana za intenzitet osjećaja vlastite starosti. Isto tako, stariji ljudi imaju različite potrebe, prvenstveno vezane uz različitost spolova (žene žive duže nego muškarci te su zbog toga izloženije bolestima), etniciteta (žene u nekim zemljama učestalije posjećuju liječnika te dobivaju veću zdravstvenu skrb od muškaraca) i kultura (obrazovne mogućnosti za starije žene su niže u južnoj nego li u sjevernoj Europi). Sukladno tome, trebamo prepoznati te raznolikosti i na adekvatan ih način razumijevati kako bismo ispravno evaluirali individualne potrebe starijih osoba.

Treći mit o starenju ističe kako su: „**Kreativnost i doprinos obilježja mlade dobi**”, što kao dosljedan mit pokazuje svoju potpunu netočnost. Tom mitu je pogodovala politika obveznog umirovljenja i izgradnja barijera po kojima stariji ljudi ne doprinose za ekonomsko tržište (intrigantno pitanje starijih političara aktivno prisutnih na političkoj sceni), no, tko je zapravo odgovoran određivati i obvezivati ono što bi trebao biti slobodan izbor? Zaista, ne postoji dobna granica za kreativnost i talent³ te društveni doprinos starijih osoba treba biti iskazan kroz stečene kompeticije i iskustvo, volontizam, podršku i potporu mlađim naraštajima itd.

Četvrti mit o starenju govori kako je: „**Iskustvo starijih osoba manje relevantno za moderno društvo**”, što kao potpuno netočan mit pokazuje svoju paradoksalnost. Zaista, unatoč tehnološke revolucije, starije osobe pružaju iskustvo koje se ne može steći preko sredstava društvenog priopćavanja (kultura i običaji, vještine starih zanata, običaji i vještine kuhanja, prenošenje kulturnih i religijskih vrednota itd.) i koje stoga treba na ispravan način poštovati.

3 Michelangelo Buonarroti dizajnirao je baziliku sv. Petra u Rimu kada je bio stariji od 70 godina i bio je radno aktivan do svoje smrti u 89. god.

Peti mit o starenju govori kako: „**Većina odraslih osoba želi da ih se ostavi na miru i u osami**”, gdje, unatoč činjenici da se starije osobe žele jednim dijelom posvetiti mirnijem i opuštenijem životu (čitanje knjiga itd.), nije potpuno točno da se žele izuzeti iz socijalnih interakcija jer je intenzitet njihove volje za slobodnim aktivnostima jednak intenzitetu volje kod osoba drugih životnih dobi.

Šesti mit o starenju govori kako su: „**Bolnički kreveti i medicinsko osoblje primarna briga starosne populacije**”, što se postavlja kao djelomično točan mit. On odražava ključnu problematiku starosne dobi u današnjoj Europi te je, radi njegovog svladavanja, potrebno odrediti determinante zdravlja starosne populacije (mogućnost plaćanja, raspoložive usluge, socijalne interakcije itd.) i zdravlje starosne populacije uključiti u sve postojeće politike (pridavati veću važnost prevenciji naspram isključive kurativne njege i skrbi).

Sedmi mit o starenju govori kako: „**Briga i skrb za starije oduzima resurse mlađoj populaciji**”, što kao potpuno netočan mit biva opovrgnut stvarnošću i činjenicom kako briga i skrb za starije osobe doprinose i mlađoj populaciji (primjerice, zaštitne mjere na cestama; strukturalne nadogradnje poput micanja različitih prepreka; prikladni uvjeti rada; proizvodi u manjim pakiranjima i ambalaži; preoblikovanje javnog prijevoza uz mnoštvo zelenih površina itd.) te je na taj način potrebno ispravno valorizirati postojeće provedene mjere.

Osmi mit o starenju govori kako je: „**Trošenje na starosnu populaciju gubitak resursa**”, što kao potpuno netočan mit biva stavljen na poziciju suprotnu politici u kojoj davanje nužnih sredstava za starosnu populaciju zapravo pridonosi većoj štednji novca pri čemu stariji mogu biti više oslobođeni na svoju socijalnu mrežu, ne tražeći dodatnu pomoć i brigu (primjerice, davanje savjeta za pravilne vježbe i dijete; davanje uputa za ispravno korištenje farmaceutskih sredstava; izgradnja prikladnih domova za starije što pomaže fleksibilnosti zadovoljavanja njihovih potreba; davanje uputa za samostalne popravke i rad u kući itd.).

Deveti mit o starenju govori kako: „**Stariji ljudi nisu pogodni za radna mjesta**”, no, nismo li i sami svjesni kako obvezno umirovljenje nema realne poveznice s njihovim radnim mogućnostima, sposobnostima i donošenjem osobnih odluka?⁴ S druge strane, starosna dob zapravo može podići njihove mentalne kapacitete (sudjelovanje u izgradnji strategija, postavljanje logičkih temelja za donošenje odluka, reflektiranje konsolidirajućih perspektiva itd.), a ne ih nužno smanjiti, što treba imati na umu tijekom stvaranja politika suodnosnih za starije te na njih primijenjene.

Deseti mit o starenju govori kako: „**Ne možeš naučiti starog psa novim trikovima**”, što kao potpuno netočan mit reflektira pitanje kako nije ključna mogućnost učenja, već način učenja (naglašavanje praktičnog iskustva, postepeno učenje i usvajanje novih znanja u skladu s već stečenim iskustvima, mogućnost ponavljanja gradiva). Isto tako, stariji su motiviraniji i ustrajnije u učenju novih vještina, nego li mladi te time dodatno motiviraju mlade za učenje i trud.

Jedanaesti mit o starenju govori kako se: „**Od starijih ljudi očekuje da se pomaknu na stranu**”, što je potpuno netočan mit jer su starije osobe danas svjesnije i informiranije o nastupajućim bolestima, o mogućem poboljšanju kvalitete života, o važnosti političkog glasa te davanju savjeta i mišljenja za izgradnju pravednije i humanije zajednice.

Na kraju, dvanaesti mit o starenju govori kako će se: „**Stvari riješiti same po sebi**”, što je kao potpuno netočan mit uveden u stvarnost u kojoj, unatoč rapidne suvremene promjene društvene scene, stvari ne mogu biti riješene same od sebe te je situaciju, kapacitete, aspiracije i potrebe starijih osoba potrebno postaviti na scenu otvorenih foruma po kojima starije osobe mogu iskazati svoje mišljenje. Sukladno tome, potrebno je izgraditi različite strategije za starije, izraditi plan zdravog i uspješnog starenja, održavati seminare i edukacije itd.

Sumirajući sve prethodno navedeno, trebamo biti svjesni kako postojeći mitovi o starenju, koliko god odražavaju dio jedne reflektirane svijesti, dio

4 Primjerice, dok se osobe koje rade na permanentnim poslovima u starosnoj dobi umore od dugogodišnjeg rada, to isto ne vrijedi za one samozaposlene koji u svome radu nalaze mnoge raznolikosti i mogućnosti prilagodbe.

jedne društvene realnosti i percepcije, u tolikoj su mjeri relativizirajući i nedostatni da konstruktivno razlože kompleksnost kojom je obavijen proces starenja i starost kao postignuta datost kao i mogućnosti koje su teorijskom analizom tek osvijetljene, ali ne i jednostrano razložene.

Znanstvena neopravdanost pojedinih mitova

Sukladno prethodno navedenim mitovima, važno je istaknuti perspektivu kojom je njihova utemeljenost znanstveno neopravdana i u kojoj oni ulaze u prostor svojevrsne demitologizacije. Istraživanje Evansa i sur. (1989) je kroz epidemiološke studije pokazalo kako samo 5% osoba iznad 65 godina i 20% osoba iznad 85 godina ima incidenciju Alzheimerove bolesti. Postoji još multi-infarktna demencija od koje boluje 20% starijih osoba), dok su longitudinalna istraživanja pokazala kako je prosjek senilne demencije kod osoba starijih dobi između 2-4% (nalazi upućuju na bolji dijagnostički postupak koji isključuje ostale slučajeve demencije kao i moguće promjene u populaciji) (Schaie i Willis, 2000) što dovodi u pitanje postojeći stereotip o starosnoj senilnosti.

Nadalje, MMPI istraživanje (Minnesota multi-fazični inventar ličnosti koji se sastoji od 566 tvrdnji gdje ispitanik daje vlastiti subjektivni odgovor), provedeno na 50 000 ispitanika Mayo klinike u Rochesteru, Minnesota (Swenson i sur., 1973; prema Schaie i Willis, 2000) pokazalo je kako i kod muškaraca i kod žena starije dobi dolazi do porasta **introverzije** u procesu starenja, ali i da su žene malo više introvertiranije od muškaraca. Isto tako, pokazalo se da je **depresija** nešto viša kod starijih, ali i da kod njih opadaju shizofrene tendencije i manija. S time u vezi, treba kazati kako su ti procesi svojstveni starijima, ali nisu isključivo determinirajući.

Pojedini autori su naglasili i činjenicu kako se ambivalencija **umnih sposobnosti** starijih osoba može objasniti čimbenicima aktualne veće naobrazbe i veće intelektualne aktivnosti mlađih osoba, kao i s razvojem medicine i higijene koji postavljaju nove kriterije i mjerila. S obzirom na taj aspekt, za starije osobe je karakteristična ponovna integracija znanja (ne usvajanje znanja!) u potpomažućim (primjerice, posjeta djeci), ali ne

i obeshrabrujućim situacijama (primjerice, traženje pomoći i savjeta od bliskih osoba). Isto tako, prema autorima Schaie i Willis (2000), razvojni ciklus životnih dobi okarakteriziran je prijelazom s pitanja „Što ja znam?” (rana dob), preko pitanja „Kako ću upotrijebiti to što znam?” (srednja odrasla dob) na pitanje „Zašto bih ja to trebao znati?” (starija odrasla dob). Upravo se u tim okvirima starija dob treba ispravno i valorizirati tj. obrazovanje i intelektualna aktivnost mlađih se treba promotriti kao investicija i ključna točka u promicanju ljudskih vrijednosti, razumijevanju potreba i aktualnosti određene životne dobi i točka smanjivanja nastupajućih stereotipa (Eši, 2010).

STEREOTIPI I/ILI PREDRASUDE PREMA STARIJIM OSOBAMA

Govoreći o predrasudama i stereotipima prema dosadašnjoj psihološkoj i sociološkoj literaturi, možemo istaknuti kako se *predrasuda* odnosi na unaprijed stvoren pozitivan ili negativan sud, uvjerenje o nekome ili nečemu koje je neutemeljeno i neopravdano, otporno na promjene (usvojene emocije su teško prevladavajuće), neovisno o osobnom iskustvu i uglavnom pogrešno (Petz, 2005). S druge strane, *stereotipi*, kao određeni pridjevi, obuhvaćaju kognitivnu percepciju i vrednovanje pojedinca u skladu s predrasudom pri čemu se pojedincu zanemaruje individualnost (Petz, 2005). Nadalje, intenzivnijim korištenjem predrasuda i stereotipa dolazimo do pojave *diskriminacije* koja se može definirati kao svojevrsno socijalno ponašanje u kojem se predrasude i stereotipi izražavaju u ponašanju protiv pripadnika neke skupine ili u osporavanju njihovih prava da ravnopravno sudjeluju u svim oblicima socijalnog života (Hewstone i Stroebe, 2001). Kao uži pojam diskriminacije pojavljuje se *aegism ili dobna predrasuda* po kojoj se događa diskriminacija starijih osoba na temelju njihove dobi te se starije osobe odbacuje zbog nečeg drugog, a ne prvenstveno zbog neposredne procjene njihovih sposobnosti (Schaie i Willis, 2000). Isto tako, *ageism* se ne percipira kao buduća perspektiva vlastitog života, ali se primjećuje njegov intenzitet među današnjom starosnom populacijom (Packer i Chasteen, 2006). Isto tako, kao suodnosni pojmovi s prethodno navedenima, mogu se istaknuti *dobne norme*, koje u sebi uključuju očekivanja socijal-

ne okoline o ponašanju osoba određene dobi gdje društvo vrši pritisak na pojedinca da se ponaša u skladu sa svojim godinama (primjerice, od starijih se očekuje da svoj život provode na pasivniji način i sl.), te „*socijalni sat*” ili svjesnost ljudi kada nešto trebaju napraviti u životu (primjerice, stariji znaju kada otprilike trebaju ići u mirovinu i sl.) (Despot-Lučanin, 2003).

Sumirajući sve prethodno navedene pojmove, trebamo istaknuti kako se smanjivanje samih predrasuda, stereotipa i diskriminacije treba usmjeriti na njihovu afektivnu, kognitivnu i bihevioralnu razinu kako bi se radeći na uzrocima, „sanirale” i same posljedice (Ponzo, 1987). To je multidisciplinarni zadatak mnogih stručnjaka, a ponajviše socijalnih radnika, jer će o njihovom uspjehu ovisiti kvaliteta socijalne mreže i kohezije koju pojedinac posjeduje i koja mu treba biti izvor podrške u mnogobrojnim kriznim situacijama i životnim potrebama.

Objašnjenja nastanka predrasuda i stereotipa

Postoje različiti pristupi u objašnjenju nastanka predrasuda te ćemo ih u ovom dijelu izložiti. Kao prvi i općeniti pristup objašnjenja predrasuda i stereotipa, može se navesti onaj ***socijalno-psihološki*** koji predstavlja konceptualnu dosljednost mnogih teorija.

U prvom redu, on u sebi objedinjava *individualni pristup* koji se usredotočuje na procese unutar pojedinca (ličnost i emocije, također se zanima za razlike među ljudima) te na sam proces eksternalizacije po kojoj se pojedinac bavi vlastitim unutrašnjim problemima, sukobima, napetostima itd. tako da ih ili prebacuje ili projicira na druge pojedince ili grupe ljudi. Ljudi ne prepoznaju da je problem ili sukob unutar njih, već percipiraju da je uzrok eksternalan (primjerice, predrasude prema starijima se opravdavaju obilježjima starijih osoba, a ne obilježjima osobe koja stvara predrasude). Ujedno, kod individualnog pristupa pojavljuje se tip autoritarne ličnosti (Pennington, 1996) koja se pokorava autoritetu drugih koji su viši po statusu ili moći i u isto je vrijeme autoritarna prema onima „ispod” ili nižima

po statusu od sebe. Takva ličnost ima vezu s političkim ideologijama (Adorno i sur., 1950), s nižim obrazovanjem i niskim socioekonomskim statusom (Hyman i Sheatsley, 1956) te vezu sa „zatvorenim umom” tj. rigidnim stilom razmišljanja i netolerancijom prema stajalištima različitim od vlastitog tj. dogmatizam (Rokeach, 1960).⁵ Objasnjavajući nastanak takve ličnosti, pojedini socijalni psiholozi ističu kako ona nastaje u procesu socijalizacije gdje su roditelji prvenstveno naglasili disciplinu, stavljajući tako samoizražavanje djeteta u drugi plan te je takav odgoj uvjetovao potiskivanje i preusmjerenje različitih instinktivnih potreba, ne na roditelje (uobičajeni otpor na postavljena ograničenja), već na druge objekte (Hewstone i Stroebe, 2001). Uz autoritarnu ličnost, u individualnom pristupu objašnjenja predrasuda ističe se i pojava frustracije (nemogućnost postizanja željenog cilja) i agresije (rezultat frustracije) gdje se starija osoba promatra kao „žrtveno janje” tj. gdje je osoba relativno nesposobna da izvrši odmazdu na čin agresije; gdje ona prima krivicu za djela za koje ono samo ili grupa nisu odgovorni te gdje je ona takva da ju se ne voli ili ju se mrzi (Pennington, 1996).

Kao drugi socijalno-psihološki pristup ističe se onaj *međuljudski* koji se usredotočuje na procese koji se događaju unutar društvenih grupa (zajednička uvjerenja i identitet, prevladavajući stereotipi i konformizam). Tako se događa da razlike u uvjerenjima o važnim pitanjima (primjerice, konzervativizam prema nastupajućem liberalizmu) postaju snažnije odrednice predrasuda ili diskriminacije od razlika u rasi ili etničkoj pripadnosti (Rokeach, 1968) te da zajednički identitet pokazuje kako je socijalna distanca veća onda kada je osoba – podražaj postajala sve različitija od ispitanika (Triandis i Triandis, 1960).⁶ Govoreći pak o stereotipima u međuljudskim odnosima, važno je istaknuti kako se njima ljudi kategoriziraju po vidljivim značajkama kao što su rasa, spol itd., gdje se svim članovima te kategorije pripisuje posjedovanje istih značajki i gdje se bilo kojem pojedincu za kojeg se percipira da pripada toj grupi pripisuje posjedovanje tih stereotipnih značajki (Pennington, 1996)⁷ Na koncu, kon-

5 Kao primjer se može navesti povijesna specifičnost isključivanja starijih (ubijanje ili samačko ostavljanje) iz određenih plemenskih zajednica zbog njihove nefunkcionalnosti i manjka ratne i aktivne snage i sl.

6 Primjerice, veće su predrasude prema starijima koji nam nisu prijatelji, nego onima koji to jesu.

7 Primjerice, starijoj osobi se pripisuju pridjevi poput: „neefikasan” ili „nemoćan” na temelju pripisivanja koja se pridaju cijeloj starosnoj populaciji.

formizam se javlja u okvirima ustrajanja stereotipa koji se objašnjavaju činjenicom kako čovjek ima potrebu nametati red i strukture te „stavljati ljude u pretinac” da si lakše osvijesti društvene interakcije. Isto tako, konformizam se javlja zbog prihvaćanja društvenih normi ili društvenih vrijednosti koje postoje u dotičnom vremenu, a koje su negativno usmjerene prema starijima (Pennington, 1996).

Kao treći socijalno-psihologijski pristup navodi se onaj *međugrupni* koji se usredotočuje na odnose između različitih grupa ljudi te u sebi objedinjuje međugrupno natjecanje (natjecanje dviju ili više grupa za određene resurse, nagrade itd. koje može dobiti samo jedna grupa na štetu druge), socijalnu kategorizaciju (samo članstvo u grupi, bez natjecanja, rezultira pozitivnom pristranošću prema „bliskoj grupi” i negativnom pristranošću prema „daljoj grupi”) i posljedice tih odnosa (socijalno natjecanje kao stjecanje pozitivnog vlastitog imidža gdje se grupa želi pokazati u najboljem svjetlu te socijalna diskriminacija kao socijalne usporedbe između bliskih i daljih grupa) (Pennington, 1996).

Osim socijalno-psihologijskog pristupa objašnjenja negativnih predrasuda i stereotipa prema starijim osobama, one mogu biti utemeljene i na *nedovoljnom znanju* o starenju (Umphrey i Robinson, 2007) i *iskustvu* u odnosima sa starijim osobama (primjerice, iskustva stečena s bolesnim i nemoćnim starcima, koji iz nužde žive u obitelji ili žive osamljeni u ustanovama socijalne skrbi) ili mogu biti utemeljene na *negativnom uvjerenju* o neizbježnim promjenama u procesu starenja tj. u percepciji starenja kao procesa propadanja i slabljenja u različitim aspektima funkcioniranja (Despot-Lučanin, 2003).

Nadalje, kao određeno objašnjenje nastanka negativnih predrasuda i stereotipa prema starijim osobama mogu se navesti i *osjećaj ugroženosti i smrtnosti*. Naime, starijih ljudi je svakim danom sve više, što potvrđuju i demografski i statistički pokazatelji, te se mlade generacije osjećaju ugroženo u strahu da neće odgovoriti njihovim potrebama i zahtjevima (Spears, 2010). Isto tako, Berger i Thompson (1994) pretpostavljaju kako starije osobe podsjećaju ljude na vlastitu prolaznost i

smrtnost. Zbog tog razloga, ljudi razvijaju mehanizme samoobrane i stereotipe, kako bi potisnuli misli o starenju, starosti i smrti kao neminovnim i neizbježnim perspektivama (Pečjak, 2001).

Isto tako, kod pojave predrasuda i stereotipa prema starijima, susrećemo se i sa pojavom „**samo-ispunjujućeg proročanstva**” po kojemu same starije osobe održavaju započete stereotipe i predrasude na način da počinju prihvaćati stereotipe kao točan opis sebe te se u skladu s tim opisom tako počinju i ponašati te mijenjati svoju vlastitu samo-percepciju. Ujedno, time posredno utječu na opravdanje postojećih i na stvaranje novih predrasuda i stereotipa (primjerice, odbacuju socijalnu interakciju jer misle da su dosadni; odbijaju naučiti neku novu vještinu jer vjeruju da su nesposobni itd.), i time utječu i na kvalitetu vlastita života kao i duljinu života. U istraživanju Levya i sur. (2002), pokazalo se, kako je uz kronološku dob, **odnos prema vlastitom starenju** relativno najvažniji prediktor duljine života pojedinca.⁸ U vrijeme inicijalnog ispitivanja svi su ispitanici bili stariji od 50 godina (prosjeck oko 63 godine) te je utvrđeno kako su ispitanici s pozitivnijim stavom (izraženim neslaganjem s tvrdnjama poput: „Kako starim, stvari postaju sve gore.”, „Što sam stariji, to sam manje koristan.” i slaganjem s tvrdnjama poput: „Sretan sam kao i kad sam bio mladi.”) živjeli, u prosjeku, još 22,6 godina nakon inicijalnog ispitivanja, a oni s manje pozitivnim stavom oko 15 godina. Kako bi objasnili dobivene rezultate, istraživači su istaknuli važnost „volje za životom” koja se očituje kao percepcija pojedinca o onome što je u njegovom životu pozitivno i čini ga vrijednim i ispunjenim te onog što je, s druge strane, tegobno, bezvrijedno, prazno i bez nade. Pitskhelauri (1982) navodi da je jedan od važnih faktora dugovječnosti opće duševno stanje, odnosno dobra volja, optimizam i smijeh, dok s druge strane neprijateljstvo, strah, klonulost i druga negativna stanja snižavaju tjelesnu otpornost i imaju loš utjecaj na imunološki sistem.

Unatoč postojanju mnogih faktora koji uvjetuju pozitivnu percepciju vlastitog života (ekonomski, kulturalni itd.), također se ističe i učestalost pozitivnih i negativnih aspekata vlastitog življenja tj. faktori događaja (mortalitet je veći nakon, nego

⁸ Longitudinalno istraživanje obuhvatilo je razdoblje od 23 godine u skupini od 660 ispitanika gdje su se prikupljali podaci o njihovom mortalitetu nakon početno izjašnjenog stava prema vlastitom starenju.

prije nekih blagdana, rođendana itd. u kojem je starija osoba osobno involvirana s pozitivnim osjećajem vlastite uloge i vrijednosti) (Schaie i Willis, 2000). Nadalje, u nastojanju da se prikladnije razjasne dobiveni rezultati, istraživači naglašavaju i važnost aktivacije različitih aspekata internaliziranih stereotipa o starenju pri čemu se postupkom usmjeravanja pokazalo kako subliminirane negativne oznake dane starijim ispitanicima (npr. oznake „senilan“, „egoističan“ itd.) utječu na njihove kognitivne i bihevioralne zadatke, ali i na njihove fiziološke reakcije (Levy, 1996) u potencijalno stresnim situacijama (npr. porast kardiovaskularne aktivnosti kod onih koji su bili izloženi negativnim oznakama o starosti). Isto tako, izloženost negativnim stereotipima odrazilo se i na kvalitetu rukopisa ispitanika, ocjenjenu kao slabiju od strane neutralnih opažaca (Levy, 2000), na kvalitetniju brzinu, tempo i stabilnost hodanja nakon postupka usmjeravanja pozitivnim oznakama (Hausdorff i sur., 1999) te na spremnost starijih, izloženih pozitivnim oznakama, da se podvrgnu medicinskom tretmanu koji im može pomoći da se osjećaju bolje i tako sebi produže život (Levy i Myers, 2004).

Na koncu, nikada ne smijemo smetnuti s uma da pojedini **kulturalni** (npr. promjene u strukturi obitelji, moralnosti, ekonomska utrka zapadne civilizacije koja sa svojim prestižem ekonomskog rasta, moći i napretka starije osobe postavlja u marginalizirani položaj), **institucionalni** (promjene u obrazovanju i pravosuđu - npr. političari se nalaze u nezavidnoj situaciji jer se ne snalaze u rješavanju pritisaka od strane starosne populacije, a u isto vrijeme ne žele gubiti većinske glasače) i **ekonomski faktori** (strah aktivnog stanovništva vezan za korištenje dohotka od strane starosne populacije tj. pitanje mirovinskog sustava) sačinjavaju društveni kontekst u kojem se događaju negativne predrasude, stereotipi i diskriminacija te takvi faktori ujedno održavaju i neprekidno obnavljaju predrasude i

diskriminaciju, kako općenito tako i prema samim starijim osobama (Pennington, 1996; Pečjak, 2001).

Stoga, razumijevanje okvira u kojem se pojavljuju stereotipi i predrasude ne može i ne smije biti usredotočeno na jednostranost tumačenja, već je ono bitno obilježeno mnogostrukošću društvenih aspekata, legislativnih rješenja i/ili psiholoških „borbi“ unutar samog čovjeka, a onda na neki način i „borbi“ unutar pojedinog društva.

Posljedice stereotipa i predrasuda prema starijim osobama

Govoreći o postojećim suvremenim stereotipima i predrasadama prema starijim osobama, suočavamo se s isprepletenošću mnoštva pojmova koji se pripisuju starijima kao i s „knjigom“ mnoštva paradoksalno izrečenih misli o starenju, no, ne smijemo zaboraviti kako svaka povijesna epoha, svako pojedino društvo i svaki pojedini čovjek u sebi nosi istu takvu isprepletenost te ju kao neprijeporan dio sebe reflektira u odnosu na druge, u ovom slučaju, posebice u odnosu na starije osobe.

Sukladno tome, prema Pečjaku (2001) neki od najčešćih postojećih stereotipa o starijim osobama govore kako su stariji ljudi međusobno slični, senilni, konzervativni, neefikasni i sebični. Isto tako, istraživanje provedeno iskazom studenata Sveučilišta u Zadru⁹, rezultiralo je podacima po kojima su stariji ljudi okarakterizirani kao izrazito **senilni** (56% ispitanika), **čangrizavi** (52% ispitanika), **dosadni** (38% ispitanika), **bolesni ili boležljivi** (23% ispitanika), **usporeni i nostalgični** (15% ispitanika), **bespomoćni** (10% ispitanika) itd. (Čubela Adorić, 2006) što predstavlja svojevrsno upozorenje vezano za potrebu demitologizacije neopravdanih sudova i stavova.

Nadalje, istraživanje koje se bavilo stereotipiziranjem starijih od strane djece (Weinberger, 1979) u svojoj je provedbi uključilo djecu kao ispitanike¹⁰, interaktivnu proceduru¹¹ te rezultiralo poda-

⁹ Ispitanici su slobodno generalizirali osobine starijih ljudi te su prije izricanja samih osobina odgovarali na niz pitanja koja su se odnosila na segmentaciju životnog vijeka i percepciju vlastitog razvojnog toka, što je njihovu dobnu identifikaciju učinilo s još višim stupnjem identiteta te je preko toga došlo do negativne evaluacije dobne skupine kojoj ne pripadaju.

¹⁰ 124 dječaka i djevojčice u dobi između pet i osam godina s područja New Yorka s time da je 1/3 djece iz srednje klase, a 2/3 iz klase malih socioekonomskih mogućnosti.

¹¹ Djeci je dan četverodijelni set portreta koji se sastojao od dva seta sa muškim i dva seta sa ženskim portretima te je u svakom pojedinom setu dano pet uniformnih; neizražajnih ekspresija lica osoba koje su oni slobodnim odabirom svrstavali u predškolsku, školsku, mladu odraslu, srednju odraslu i stariju odraslu dob. Odabir fotografija bio je dan u okvirima percepcije dobi, stereotipiziranja starijih osoba te stavovima naspram socijalnih interakcija sa starijima.

cima po kojima je 68% djece ispravno vrednovalo dobne razlike, gdje se očitovale negativno stereotipiziranje starijih osoba (starije osobe se smatra najmanje sretnima, prosuđuje se da imaju najmanje prijatelja, manje inteligencije od osoba rane i srednje odrasle dobi (razlika nije značajna), kako su starije osobe najružnije i najbolesnije od osoba ostalih kategorija) te gdje socijalna interakcija sa starijim osobama ima pozitivne (potraživanje i pružanje pomoći; traženje pomoći u slučaju neke povrede) i negativne konotacije (manjak povjerenja tajni prema starijima; manjak odabira starijih kao najboljih prijatelja; manjak traženja pomoći u slučaju da se izgube). Isto tako, dotično istraživanje je pokazalo kako su djeca bolje rangirala ženske, nego li muške osobe na fotografijama (djeca su bila izloženija ženskim utjecajima tijekom ranog djetinjstva, djeca više percipiraju promjenu godina na ženi, nego li kulturalne preskripcije) te se važnost istraživanja ogledala u odabiru djece kao ispitanika (primjerice, djeca tako imaju izravan učinak na način percepcije i odnosa prema starijima, utječu na izgradnju stavova i ponašanja u svojoj ranoj i srednjoj odrasloj dobi te izgrađuju sliku o sebi po kojoj opisuju i bolje razumiju starosnu dob). Na kraju, sukladno odnosu mlađih populacija prema starijima, pojedina istraživanja ističu kako spontani susreti sa starijima smanjuju predrasude i stereotipe prema njima usmjerene, dok formalni susreti (volonterizam, posao i sl.) ne uvjetuju značajnu promjenu (Bennet, 1976).

Navodeći samo pojedine stereotipe prema starijim osobama, trebamo biti svjesni svojevrsnog suodnosa između različitih aspekata koji međusobno utječu jedni na druge. Tako se može promatrati suodnos između mitova o starenju, negativnih stereotipa o starijim osobama, starosnih dobnih predrasuda te nastupajuće gerontofobije i *ageisma*. Induktivno-deduktivnim putem je nemoguće pronaći njihovu isključivu izvedenost, već je njihov suodnos bitno prožimajući (primjerice, pojedini čin *ageisma* može utjecati na stvaranje novih ili opravdanost postojećih mitova o starenju te nije nužno da se iz samih mitova o starenju neminovno očituje gerontofobija i *ageism*). Brojnost stereotipa jasan nam je dokaz kako je tematika stereotipa izrazito kompleksna te ju kao takvu i nadalje trebamo promišljati.

Ne ulazeći preširoko u mnogobrojnost posljedica koje ostavljaju predrasude i stereotipi, na bitan način je važno istaknuti i ključne komponente koje preko postojećih predrasuda i stereotipa neminovno utječu na čovjekovu svijest, njegovo samopoštovanje, sliku o sebi kao i sliku o društvu. Naime, održavajući stereotipe i predrasude prema starijim osobama, precjenjuju se razlike koje postoje između grupa (primjerice, starije osobe se promatraju kao djelomično „drugačije” u ontološkom smislu), uzrokuje se podcjenjivanje unutar grupe (primjerice, starije osobe se promatraju kao „neefikasne” ili „sebične”), izobličava se stvarnost jer precjenjivanje razlika i podcjenjivanje nema veze sa istinom (primjerice, javnosti se reflektira kriva slika starosne populacije) te su to obično negativni stavovi koje ljudi koriste kako bi opravdali diskriminaciju ili sukob s drugima (primjerice, svoje diskriminatorno ponašanje prema starijim osobama objašnjavaju obilježjima samih starijih osoba, a ne problematikom vlastite ličnosti) (Campbell, 1976). Nadalje, kao posljedica postojećih stereotipa i predrasuda prema starijima može se pojaviti i svojevrsno pretjerivanje u odnosu prema njima koje u sebi objedinjuje apriornu pretpostavku kako starije osobe slabije čuju ili sporije obrađuju informacije što rezultira pretjerivanjem u intonaciji, glasnijem i sporijem govoru itd. (sekundarno tepanje - primarno karakteristično u odnosu s malom djecom). Isto tako, može se pojaviti i svojevrsno distanciranje liječnika u odnosu na pacijenta starije dobi (primjerice, nezainteresiranost za pacijenta okarakterizirana kao izbjegavanje kontakta očima i osmjehivanja). Na kraju, trebamo biti svjesni kako neiscrpnost postojećih predrasuda i stereotipa prema starijim osobama rezultira i neiscrпноšću posljedica koje one uzrokuju te je važno da se ne zadržavamo na „kurativnoj” razini prevladavanja i nadilaženja posljedica, već treba intenzivno djelovati na samim uzrocima nastanka predrasuda tj. djelovati na „preventivnoj” razini oblikovanja zdrave svijesti o starosnom životnom razdoblju i svim aspektima koje ono donosi.

NOVI POGLED NA TREĆU ŽIVOTNU DOB

Promišljajući o načinu smanjivanja predrasuda i stereotipa prema starijim osobama, važno je da stvari sagledavamo na temeljnim razinama isto-

dobno ih promatrajući u njihovoj kompleksnosti i uzajamnosti. Sukladno tome, smanjivanje predrasuda i stereotipa odvija se na individualnoj, međuljudskoj i međugrupnoj razini te uključuje **demitologizaciju postojećih mitova o starenju** (WHO, 2008) kroz pružanje čvrstih dokaza koji proturječe ili pobliže određuju pogrešna vjerovanja (Schaie i Willis, 2000); **povećani kontakt među grupama** (poznanstva i prijateljstva; smanjivanje razlike u uvjerenjima i traženje sličnosti u uvjerenjima. Ujedno, povećani kontakt pobuđuje kognitivnu disonancu jer je psihološki nedosljedno imati negativni stereotip prema prijateljima); **viši stupanj obrazovanja** koji smanjuje autoritarnost (Byrne, 1966); činjenicu da **desegregaciju treba prihvatiti kao neizbježnu** tj. netko koga smatramo društveno nepoželjnim nam se sviđa ako mislimo da trebamo s njim raditi (Berscheid i sur., 1968); **suradničko** naspram natjecateljskog ozračja gdje grupe koje su na početku surađivale kasnije pozitivno reagiraju jedna na drugu bez obzira na mogući neuspjeh na određenom zadatku (Worchel i sur., 1977); značaj **povijesti odnosa** između grupa (natjecateljske ili suradničke pri čemu se natjecateljska povijest kompenzira mnoštvom zajedničkih zadataka); **isticanje zajedničkih ciljeva**; **svjesna kontrola stereotipa i promjena društvene svijesti** (laboratorijska istraživanja dokazuju da je moguće svjesno odbaciti utjecaj stereotipa, ali pri uvjetima da smo svjesni potencijalno negativnih utjecaja stereotipa, motivirani smanjiti predrasude te da se dovoljno možemo posvetiti namjernom razmišljanju pri čemu ne moramo biti robovi automatski aktiviranih socijalnih stereotipa); **stjecanje prikladnih znanja i edukacija** o procesu starenja, o različitim mogućnostima definiranja starenja (širi smisao), o sociološkim komponentama starenja (uži smisao) te o procesu starenja kroz prizmu i pogled samih starijih osoba. Istraživanja stavova prema starijim osobama ukazuju da su stavovi drugih važni za kvalitetu njihovog života te da važnu ulogu u formiranju stava ima osobno iskustvo (Palmore, 1982; Lee i sur., 2005). Stoga je važno, ne samo educirati buduće stručnjake koji će raditi sa starijim osobama, nego i širu društvenu javnost o pozitivnim učincima starenja te pozitivnim primjerima starijih osoba utjecati na prihvaćanje starosti kao normalne faze života. U ovome veliki doprinos mogu dati mediji kao i prikladni edukativni sadržaji tijekom cjeloživotnog

obrazovanja kako djece, mladih, osoba srednje dobi tako i samih starijih osoba.

S obzirom na potonju razinu smanjivanja postojećih predrasuda i stereotipa prema starijim osobama, važno je ispravno **definirati starenje** kako bi se stekla istinita slika s njime povezana i time realnost izravno suprotstavila predrasudama i stereotipima. Sukladno tome, starenje se na ispravan način može različito definirati (različiti naglasci kompleksnog procesa starenja) i to kao proces dobivanja i gubljenja, tj. proces selekcije, optimizacije i kompenzacije (Baltes i Freund, 2002) koji uključuje svojevrsno dobivanje u ranijoj životnoj dobi (primjerice, rast inteligencije), a gubljenje u kasnijoj (primjerice, slabljenje pamćenja); starenje kao dvostruki proces gubitaka i dobitaka (Birren i Schroots, 2001) gdje se u svakoj životnoj dobi nešto dobiva, a nešto gubi, što bi za starenje podrazumijevalo mogući gubitak ili oslabljenje pamćenja te dobitak novih i suvremenih znanja sukladnih višem stupnju prilagodbe na nove i nastupajuće okolne uvjete. Hall (1904) naziva adolescenciju „razdobljem oluja i stresova”, ali taj se isti naziv može prikladno primijeniti i na starost gdje je starija osoba suočena s mnogobrojnim traumatičnim događajima i stresorima poput odlaska posljednjeg djeteta, umirovljenja, osjećaja osamljenosti, potrebe za skrbi i njegom te neizbježnosti smrti jednog od supružnika (Pečjak, 2001). Unatoč svim ovim velikim promjenama, većina starijih osoba dobro se s njima nosi što upućuje na dobru prilagodbu na starost i starenje, odnosno, na sposobnost prihvaćanja i integracije kako prošlih tako i novonastalih životnih događaja (Berk, 2008). Settersten (2006) navodi kako nova paradigma starenja treba počivati, ne na kronološkoj dobi, nego polaziti od različitih karakteristika starijih osoba. S time u vezi, dotični autor dijeli starije osobe u četiri kategorije: 1. godine više ili manje blizu umirovljenja - period predumirovljenja, 2. autonomne godine umirovljenja - period neovisnog življenja, 3. godine s povećanjem nedostataka - početak ovisnog življenja i 4. ovisne godine umirovljenja - period ovisnog življenja do kraja života.

Lemme (1995) navodi da se **primarno starenje** odnosi na normalne fiziološke procese koji su neizbježni i posljedica su sazrijevanja ili protoka vremena, **sekundarno starenje** se odnosi na patološke

promjene i opadanje s godinama koje je posljedica vanjskih čimbenika, dok se **uspješno starenje** promatra kao promjenjiv proces na kojeg utječu okolinjski faktori te se time biološko starenje ne zaustavlja, ali mu se daje drugačija konotacija (ono je kao takvo kombinacija brojnih čimbenika: osobne vitalnosti, otpornosti, prilagodljivosti, realističnosti, neovisnosti, kontrole, skladnog odnosa osobe i okoline). Ideal je usmjeren ka tome da se usklade sposobnosti i mogućnosti tako da se postigne zadovoljstvo sobom.

Nadalje, **sociološki aspekti starenja** kao i položaj starijih osoba u različitim sredinama pokazuju realno stanje koje određuje stavove prema starijima te je takvo stanje potrebno prihvatiti i na konstruktivan način valorizirati. Svjesni smo, dakle, činjenice da se u sredinama orijentiranim na mlade stariji promatraju kao oni kojim opada fizička snaga i mentalne sposobnosti te zbog toga ne smiju biti u fokusu društvenog kretanja (plodno tlo nastanku predrasuda i stereotipa prema starijima!) dok su u visoko razvijenim civilizacijama stariji, uz osobe srednje dobi, najproduktivniji građani jer je i samo vrijeme školovanja produženo. Isto tako, nikada ne smijemo smetnuti s uma kako je socijalni položaj starijih osoba određen prvotno kroz socijalne faktore (status i društvene norme), a tek naknadno kroz biološke faktore (dob) te kako je različiti socijalni položaj starijih osoba vezan uz različite socijalne norme prema njima usmjerene (primjerice, u istim socijalnim uvjetima neki obavezno moraju u mirovinu, dok je drugima to dano na izbor npr. političari). Iz tih razloga, stariji bi trebali češće pokazivati u svom ponašanju pozitivne kvalitete svoje ličnosti, stečeno iskustvo i vedrinu, radovati se mogućnosti što im je dano da dulje žive, jer starost može biti umjetnost i dar (Krätzl, 2010). Prema teoriji starenja ličnosti (Costa i McCrae, 1989) treba se aktivno suočiti sa starenjem kako bi se nadvladali okolinjski stereotipi. Zbog toga je važno usvajati nove navike, tjelesne i psihičke; održavati socijalne vještine (Yoon i Kolomer, 2007), ali i spoznaju pravog užitka samaca; razvijati filozofiju koja daje smisao cjelokupnom životu; vrednovati sve ljude; poticati razvoj vlastitih potencijala; tražiti ispunjenja u cijelom životu te uživati u svakom trenutku života.

Sukladno tome, kao daljnja moguća implikacija promišljanja novih izazova u promjeni stavova prema starijima, u prvi plan treba postaviti **važnost**

odnosa okolnih uvjeta i starenja gdje bi intenzitet njihove interakcije mogao nesvjesno i svjesno djelovati na psihičko i fizičko zdravlje starije osobe, involvirajući osjećaj i činjenicu njihove socijalne isključenosti. Za poboljšanje te interakcije važna je doza izloženosti njenom intenzitetu tj. važna je njena informativnost (u kolikoj su mjeri starije osobe informirane o različitim aktivnostima za starije osobe gdje bi svojim sudjelovanjem u tim pojedinim aktivnostima osporili mnoge predrasude), zdravstvena edukacija (stupanj utjecaja okoline na zdravlje osobe) kao i razvijanje komunikacije rizika (komunikacije koja uključuje važnost hitnih intervencija, rizičnih faktora itd.) te komunikacije zaštite (socijalna skrb) kao onih koji bi u bližoj budućnosti mogli rezultirati mnogobrojnim pozitivnim iskustvima na području socijalne uključenosti i isključenosti (Geller i Zenick, 2005). Također, kao implikacija za daljnju moguću analizu, može se postaviti i pitanje o važnosti **uže obiteljske okoline, rođaka i susjeda** kao onih koji bi aktivno sudjelovali u smanjivanju socijalne isključenosti njima bliskih starijih osoba. Naime, istraživanje Häggström i sur. (2006) pokazuje kako uža okolina može bitno doprinijeti prevladavanju socijalne isključenosti starijih osoba te ostvariti prikladan način skrbi i poštivanja za starije kroz način osnaživanja, uvažavanja i povjerenja.

Na isti način, za demitologizaciju postojećih stereotipa i predrasuda prema starijim osobama važno je promatrati **starost kroz prizmu samih starijih osoba** koje starenje promatraju kao prirodan i postupan proces bez izuzetnih obilježja; kao razdoblje vrednovanja života, filozofskih razmišljanja te povećane mudrosti i zrelosti; kao razdoblje povećane slobode, novih interesa te manje zahtjeva; kao ono koje je povezano sa zabrinutošću za zdravlje i teškoćama zdravlja te kao razdoblje gubitaka, naročito na međuljudskim odnosima i karijeri (Despot-Lučanin, 2003). Upravo se kroz prizmu samih starijih osoba može steći subjektivno iskustvo starosti kako bi se ono na što autentičniji način ispravno vrednovalo.

Sumirajući sve prethodno navedeno, možemo se osloniti na mišljenje Svjetske zdravstvene organizacije (2008) gdje smanjivanje predrasuda i stereotipa prema starijim osobama treba biti ostvareno na različitim razinama i to prvenstveno kroz **indi-**

vidualnu razinu (mentalne i fizičke vježbe); **socijalnu razinu, zdravlje i ostale usluge** (pružanje usluga na razini obitelji, društva itd. te davanje potpore pružateljima usluga); **sektore i razine vlasti** (kontinuirano obrazovanje, rad, stanovanje); **promjenu percepcije starenja** (istraživanja, sredstva društvenog priopćavanja i mogućnosti participacije). Isto tako, socijalni psiholozi smatraju da kada bismo znali zašto, kada i kako stereotipi djeluju, tada bismo bili bolje pripremljeni za ograničavanje njihovih negativnih učinaka i za pravednije postupanje s ljudima (Smith i sur., 2007). Naime, pojedini nalazi sugeriraju da različite metode koje su pokazale ograničen uspjeh u smanjivanju međugrupnog neprijateljstva mogu postati učinkovite kada se upotrijebe u okviru suradnje između grupa koje pokušavaju dostići ciljeve koji zahtijevaju pravično sudjelovanje svih grupa. Na kraju, smanjenje predrasuda nije laka i kratkoročna stvar te je potrebno puno promišljanja kako bi se one nadišle. Koliko smo se spremni s time suočiti, postaje pitanje naše istinske humanosti i općeljudske čovječnosti.

Što je to toliko tipično i toliko aktualno u situaciji u kojoj se danas nalaze starije osobe? Koliko se oni sami znaju prilagoditi starenju ili starenje za njih predstavlja stagnaciju? Navedena pitanja su svojevrsni izazovi aktualnosti o promišljanju uloge i položaja starijih osoba. Kako bismo ih ispravno evaluirali, potrebno je općeniti pogled na starenje promatrati kao proces uvjetovan mnogim čimbenicima i objašnjen različitim definicijama, kao proces koji rezultira mnogim implikacijama te kako stav prema starijim osobama može poprimiti različite oblike ovisno o isprepletenosti i naglašenosti pojedinih socijalnih, ekonomskih, kulturnih te mnogih drugih čimbenika.

ZAKLJUČAK

Sažimajući prethodno navedeno, možemo naglasiti kako su manifestirane poteškoće starosne populacije one s kojima se oni svakodnevno susreću. Tu su prije svega uključene: ekonomska nesigurnost (male mirovine), promjena strukture obitelji i neprilagođenost na nastale promjene (promjena socijalne uloge starijih osoba), promjena socijalnog zbrinjavanja (velika potražnja za institucionalnom skrbi, nedostatak različitih servisa i usluga namijenjenih starijim osobama), manjak samopoštovanja

(manjak motivacije za daljnji uspjeh, depresivnost, upitnost smisla života) te siromaštvo, bolest, nasilje i izolacija kao posebni rizici kojima su izložene starije osobe. Sukladno navedenim poteškoćama, činiteljima rizika i zaštite, u ovom su radu prikazana i strukturirana područja nastanka stereotipa i predrasuda prema starijima, kao i suvremenih mitova, koji svoju neutemeljenost ne mogu ničime opravdati, već promišljanje o toj temi dovode do svojevrsne paradoksalnosti (straha i/ili neznanja o starosti). Stoga je danas, pravi izazov (ako ne i prioritet!) znati se suočiti s promjenom društvene svijesti, ne prvenstveno na razini međunarodnih akcija i državnih projekata, već na razini naših osobnih promišljanja i interpersonalnih relacija. Bivajući sami ono što očekujemo od drugih, postajemo istinski zagovaratelji ispravnog načina vrednovanja starijih osoba te ova tema postaje za nas osobno relevantna, pretpostavljajući našu osobnu želju da doživimo starost.

Slažući se s mišljenjem Antonite Mahnet (1994), važno je na kraju istaknuti kako su mnoge starije osobe u Hrvatskoj zbog bolesti, istrošenosti radom ili visoke životne dobi, nužne pomoći članova obitelji i/ili društva. Svjedoci smo da bez obzira na opći društveni (prije svega tehnologijski) napredak, mnoge starije osobe zbog siromaštva, bolesti i visoke dobi, ostaju osamljene i ostavljene na marginama te su manje primjetljive od ostalih članova društva. Mogli bismo reći da su postali „zaboravljeni osamljenici” unatoč mnogobrojnim debatama, politici i resursima (Morbey i sur., 2003). Upravo pojedine udruge, vjerska i civilna tijela, u mnogim segmentima potiču i pomažu obiteljima kako bi svoje starije zadržali u vlastitom domu, gdje bi oni, kao uvaženi članovi i svjedoci mudrosti, mogli i dalje djelatno doprinostiti mlađem naraštaju – svjedočeći vlastito životno iskustvo dijeleći ga s drugima, istovremeno slušajući novonastale promjene u kojima i mladi traže adekvatne odgovore. U tom međugeneracijskom dijalogu trebaju se stvoriti temelji zajedničkog prepoznavanja problema koji se nameću mladima, ali i starima. Stoga Europska komisija (European Commission, 2007) u „Aktivnom planu o starenju u informacijskom društvu” navodi tri važna područja dobrog, odnosno kvalitetnog starenja: na poslu (ostajući aktivan i produktivan što duže), u zajednici (biti

aktivan i kreativan osiguravajući kvalitetu života te reducirajući socijalnu izolaciju) i u vlastitom domu (uživajući visoki stupanj neovisnosti, autonomije i digniteta).

Dunja Krapac (1995) navodi da starije osobe zaista žele biti korisne i uvažavane te nisu uvijek svjesne svoje vlastite motoričke nespretnosti i nezgrapnosti. Zbog toga međugeneracijsko sporazumijevanje uvijek treba biti utemeljeno na poštovanju, strpljivosti i toleranciji kako bi se dala pohvala životnom trudu i zalaganju, ali, u konač-

nici, kako bi se osvijetlio prirodan put odrastanja koji je svima nama predviđen i za nas pripremljen. Većina ljudi želi doživjeti zdravu i sretnu starost, voljena i okružena dragim i bliskim osobama. Ipak, često zaboravljamo da cijeli život skupljamo ono što donosimo u starost. Stoga bismo, kako na osobnoj, tako i na profesionalnoj pa i društvenoj razini, trebali više promišljati o rečenici poznatog švicarskog pisca Henria Frederika Amiela: „Znati kako ostarjeti je majstorsko djelo mudrosti i jedno od najtežih poglavlja u velikoj umjetnosti življenja.”

LITERATURA

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J., Stanford, R.N. (1950): *The Authoritarian Personality*. New York: Harper.
- Baltes, P.B., Freund, A.M. (2002) Life-management strategies of selection, optimization and compensation: Measurement by self-report and construct validity, *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 4, 642-662.
- Barrow, G.M., Smith, P.O. (1979): *Aging, ageism and society*. St. Paul, Minnesota: West.
- Bennett, R. (1976): Attitudes of the Young toward the Old: A Review of Research, *Personnel & Guidance Journal*, 55, 3, 136.
- Berger, K.S., Thompson, R.A. (1994): *The developing person through the life-span*. Worth Publishers.
- Berk, L.E. (2008): *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Berschied, E., Boye, D., Darley, J.M. (1968): Effects of forced association upon voluntary choice to associate, *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 13-19.
- Birren, J.E., Schroots, J.J.F. (2001): The history of geropsychology. In: Birren, J.E., Schaie, K.W. (Eds.), *Handbook of the psychology of aging*, (pp.3-28). San Diego: Academic Press.
- Byrne, D. (1966): *An introduction to personality*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Campbell, D.T. (1976): Stereotypes and the perception of group differences. In: Hollander, E.P., Hunt, R.G.(Eds.), *Current Perspectives in Social Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (1989): Personality continuity and the changes of adult life. In: Storandt, M., VandenBos, G.R., (Eds.), *The adult years: Continuity and change* (pp. 45-77). Washington, DC: American Psychological Association.
- Čapo Žmegač, J. (1996): Konstrukcija modela u obitelji u Europi i povijest obitelji u Hrvatskoj, *Narodna umjetnost*, 33, 2, 179-196.
- Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006): *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Čubela Adorić, V. (2006): Neki aspekti i implikacije negativnih vjerovanja o starenju i starim osobama. U Lacković-Grgin, K., Čubela Adorić, V. (ur.), *Odabrane teme iz psihologije odraslih* (str. 65-95). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Department of Economic and Social Affairs (DESA) - Economic and Social Council (ECOSOC) (2012): *Ageing*. Posjećeno 31.8.2012. na mrežnim stranicama Ujedinjenih naroda: <http://social.un.org/index/Ageing/DataonOlderPersons.aspx>
- Despot -Lučanin, J. (2003): *Iskustvo starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Erlich St., V. (1971): *Jugoslavenska porodica u transformaciji: studija o tri stotine sela*. Zagreb: Liber.
- Eşi, M. C. (2010): Promoting the Human Values Beyond Prejudice and Stereotypes, *Educational Sciences Series*, 62, 1A, 140-146.
- Gadamer, H.G. (1978): *Istina i metoda*. Sarajevo: IP „Veselina Masleša”.
- Geller, A., Zenick, H. (2005): Aging and the Environment: A Research Framework, *Environmental Health Perspectives*, 113, 9, 1257-1262.
- Hägström, E., Kihlgren, A., Kihlgren, M., Sörlie, V. (2006): Relatives' struggle for an improved and more just care for older people in community care, *Journal of Clinical Nursing*, 16, 9, 1749-1757.
- Hall, S. (1904): *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion, and education*. New York: D. Appleton & Company.
- Hatch, L. (2007): Gender and Ageism, *Generations*, 29, 3, 19-24.
- Hausdorff, J.M., Levy, B.R., Wei, J.Y. (1999): The power of ageism on physical function of older persons: reversibility of age-related gait changes, *Journal of the American Geriatrics Society*, 47, 1346-1349.

- Hewstone, M., Stroebe, W. (2001): *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hyman, H.H., Sheatsley, P. (1956): Attitudes Toward Desegregation, *Scientific American*, 195, 6, 35-39.
- Krapac, D. (1995): Međugeneracijsko sporazumijevanje, *Obnovljeni život*, 50, 6, 609-614.
- Krätzl, H. (2010): *Darovano vrijeme – o umijeću starenja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Kunda, Z. (1999): *Social cognition*. Cambridge: MIT Press.
- Lee, M., Reuben, D.B., Ferrell, M.D. (2005): Multidimensional attitudes of medical residents and geriatrics fellows toward older people, *Journal of American Geriatric Society*, 53, 489-494.
- Lemme, B.H. (1995): *Development in adulthood*. Boston: Allyn and Bacon.
- Levy, B. (1996): Improving memory in old age by implicit self-stereotyping, *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1092-1107.
- Levy, B. (2000): Handwriting as a reflection of aging self-stereotypes, *Journal of Geriatric Psychiatry*, 33, 81-94.
- Levy, B., Slade, M. D., Kunkel, S. R., Kasl, S. V. (2002): Longevity increased by positive self-perceptions of aging, *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 261-270.
- Levy, B.R., Myers, L.M. (2004): Preventive health behaviors influenced by self-perceptions of aging, *Preventive Medicine*, 39, 625-629.
- Mahnet, A. (1994): Briga za starije osobe, *Obnovljeni život*, 49, 3/4, 385-387.
- Morbey, A. i sur. (2003): Life at the edge, *Community Care*, 14, 8, 225-229.
- Nelson, D.T. (2002): *Ageism. Stereotyping and prejudice against older persons*. New Baskerville: Massachusetts Institute of Technology.
- Packer, D., Chasteen, A. (2006): Looking to the future: how possible aged selves influence prejudice toward older adults, *Social Cognition*, 24, 3, 218-247.
- Palmore, B.E. (1982): Attitudes toward the aged: what we know and need to know, *Research on Aging*, 4, 3, 333-348.
- Palmore, B.E. (1999): *Ageism. Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company.
- Parkin, T.G. (1992): *Demography and Roman Society*. Baltimore, London: Johns Hopkins University Press.
- Pečjak, V. (2001): *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pennington, D. C. (1996): *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petz, B. (2005): *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pinquart, M. (2002): Good News About the Effects of Bad Old-Age Stereotypes, *Experimental Aging Research*, 28, 3, 317-336.
- Pinquart, M., Wenzel, S., Sörensen, S. (2000): Changes in attitudes among children and elderly adults in intergenerational group work, *Educational Gerontology*, 26, 6, 523-540.
- Pitshkelauri, G.Z. (1982): *The Longliving of Soviet Georgia*. New York: Human Sciences Press.
- Ponzo, Z. (1987): Age Prejudice of 'Act Your Age', *Personnel & Guidance Journal*, 57, 3, 140.
- Rokeach, M. (1960): *The Open and Closed Mind*. New York: Basic books.
- Rokeach, M. (1968): *Beliefs, attitudes, and values: A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey – Bass.
- Schaie, W.K., Willis S.L. (2000): *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Settersten, R.A. (2006): Aging and the Life Course. In: Binstock, R., George, L.K. (Eds.), *Handbook of Aging and the Social Sciences*, (pp. 3-19). Amsterdam: Elsevier Academic Press.

- Smith, E.E., Nolen-Hoeksema, S., Frederickson, B.L., Loftus, G.R., Bem, D.J., Maren, S. (2007): Atkinson/Hilgard - Uvod u psihologiju. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Smolić-Krković, N. (1974): Gerontologija - priručnik za socijalne radnike. Zagreb: Savez društava socijalnih radnika Socijalističke Republike Hrvatske.
- Spears, R. (2010): Group rationale, collective sense: beyond intergroup bias, *The British Journal of Social Psychology/ The British Psychological Society*, 49, 1, 1-20.
- Stobbe, H.G. (1996): Predrasude – stereotipi –slika o neprijatelju, *Crkva u svijetu* 31, 417-425.
- Thornton, J. (2002): Myths of aging or ageist stereotypes, *Educational Gerontology*, 28, 4, 301-312.
- Triandis, H.C., Triandis, L.M. (1960): Race, social class, religion, and nationality as determinants of social distance, *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 1, 110-118.
- Umphrey, D., Robinson, T. (2007): Negative Stereotypes Underlying Other-Person Perceptions of the Elderly, *Educational Gerontology*, 33, 4, 309-326.
- UN Department of Public Information. (2002): Building a society for all ages (Productive ageing). Rad izložen na konferenciji: „Second World assembly on Ageing”, Madrid. Posjećeno 31.8.2012. na mrežnim stranicama Ujedinjenih naroda: <http://www.un.org/swaa2002/prkit/productiveageing.htm>
- Weinberger, A. (1979): Sterotyping of the Elderly: Elementary School Children's Responses, *Research on Aging* 113, 1, 113-136.
- Worchel, S., Andreoli, V.A., Folger, R. (1977): Intergroup cooperation and intergroup attraction: The effect of previous interaction and outcome of combined effort, *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 131-140.
- World Health Organization (2008): *Demystifying the Myths of Ageing*. Denmark: World Health Organization.
- Yoon, E., Kolomer, S. (2007): Refining the Measure and Dimensions of Social Values of Older People (SVOP), *Educational Gerontology*, 33, 8, 649-663.

RETHINKING AGING AND AGE - PREJUDICES, MYTHS AND NEW VIEWS

Abstract: *When reflecting on themes of age, which is inevitably tied with the aging process, we meet with the diversity and complexity that the underlying reality reflects, offering us outlines of everything scientifically explainable whilst also being a subject of subjective observations. Because of this, we recognize an inability to fully 'take control' of the aging process. The aim of this work is to highlight the subjective perception of age through the prism of stereotypes and prejudice against the elderly, giving a basic explanation of key concepts, their origin, course and significance in the life of the elderly. In the second part, through observation of age in the overall cycle of life, the range of stereotypes and prejudices in the lives of the elderly is highlighted, but in a constructive way encouraged their real demythologisation and scientific unjustifiableness. Also, this work points to the importance of different considerations of age as a specific period for each individual, and its inevitable focus on coexistence with others in the family and the wider community with mutual understanding, tolerance and respect as collateral for a humane and happier future.*

Keywords: *age, myths, prejudices, demythologization of awareness*